

Yüksek Din Öğretimi ve İstihdam İlişkisinde Cinsiyet Oranlarının Değişimi

Ayşe Zişan FURAT*

Öz

Din eğitimi bireyin iç ve dış dünyasını anlamasına katkıda bulunurken, toplumsal dönüşüm ve sürekliliğin sağlanabilmesi gibi pek çok işlevi de üstlenir. Geçtiğimiz asırdan itibaren eğitim ve ekonomi arasındaki yakınlaşan ilişkiler din eğitimi alanına da yansımış, bu işlevlere istihdam alanlarına işgücü yetiştirmeyi de eklemiştir. İşgücü yetiştirme, ülkemizde ilahiyat fakülteleri çatısı altında sürdürülen yüksek din öğretiminin de temel işlevlerinden biri haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren ilahiyat fakültesindeki kız öğrencilerin sayısal olarak artışı ise, uzun vadede ilahiyat mezunlarının istihdam alanlarını da etkileyeceğe benzemektedir. Bu da, doğal olarak uzun vadeli eğitim politikalarının geliştirilebilmesi için mevcut durumun detaylarıyla incelenmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Yüksek öğretim ve istihdam arasındaki ilişkileri cinsiyet oranlarının değişiminden hareketle inceleyen çalışmamız, dört temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yüksek din öğretimi ve istihdam arasındaki ilişki üzerine durulduktan sonra, ikinci bölümde kadınların istihdam alanlarına katılımlarındaki artışın nedenlerine değinilecektir. Üçüncü bölümde İlahiyat fakültelerinde okuyan kız öğrenciler ile mezunların durumu incelenecek, dördüncü ve son bölümde kız öğrencilerin mezuniyet sonrasındaki alternatifleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, Kadın Eğitimi, İstihdam, Cinsiyet

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı.

Abstract

Changing Gender Ratios In The Relations Between Higher Religious Education and Employment

Religious education carries out many different functions such as promoting social change and continuity as well as providing necessary means for the individual to understand one's inner and outer world. During the twentieth century, the growing cross-cutting relation between education and economy started to have its steady impact on the religious education through the training of the labour force into the mentioned functions. It has also become one of the main functions of the higher religious education in Turkey. Nevertheless, the increasing numbers of female students in the faculties of theology might affect the existing employment fields or open new ones for the graduates in the long-term.

Thus, the primary purpose of this paper is to explore these relations in light of the observed changing gender ratios in the faculties of theology. It is comprised of four chapters – the first one elaborates on the relation between higher religious education and employment whereas the second touches upon the increase of women employment and its relation with education. Then, the paper offers an analysis of the numbers of female students and female graduates. Finally, the employment alternatives for female graduates from faculties of theology are discussed.

Keywords: Religious Education, Higher Religious Education, Education of Women, Employment, Gender

* * *

Giriş

Din eğitimi, Yaradan ile kurulan ilişkinin hangi esaslara göre düzenlenebileceğine dair ipuçları vererek toplumsal bir varlık olan insanın bireysel gelişiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesine katkı sağlayan temel alanlardan bir tanesidir.¹ Bununla beraber din eğitimi, bireye iç ve dış dünyasını anlama ve tanımlamada ihtiyaç duyduğu doneleri sunarken; toplumsal dönüşüm ve sürekliliğin sağlanabilmesi için pek çok rol üstlenir. Ülkemizde örgün ve yaygın eğitim alanlarında sürdürülen din eğitimi faaliyetleri, bu açıdan ele alındığında, bireysel ve toplumsal açıdan pek çok işlevi bünyesinde barındıran bir tabiata sahiptir.²

¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1990, s. 11-12.

² Din eğitiminin bireysel ve toplumsal işlevleri konusunu ülkemiz din eğitimi literatüründe pek çok vesileyle ele alınmıştır. Bu çalışmalar arasında Ramazan Bulut, "Okulda Din Öğretiminin Toplumsal Temeli ve İşlevleri", (*Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü C.IV*, No:1, 2011: s. 20-37) isimli makalesi ile Nevzat Yaşar Aşıkoglu'nun konuyu kültürün korunması ve bireyin kültürden yabancılaşmaması ekseninde ele aldığı "Toplumsal Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi" (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergi-*

Geçtiğimiz asırla birlikte eğitim ve ekonomi arasındaki giderek yakınlaşan ilişkiler din eğitimi alanına da yansımış ve bahsedilen işlevlere, ilgili istihdam alanlarına işgücü yetiştirmeyi de eklemiştir.³ Günümüzde bu husus, ülkemizde ilahiyat fakülteleri çatısı altında sürdürülen yüksek din öğretiminin de temel işlevlerinden bir tanesi haline gelmiştir.⁴ Buradan hareketle, ülkemizde genel olarak eğitimde, özelde ise yüksek öğretimde kaliteyi arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda özellikle yüksek öğretim ve istihdam arasındaki ilişkinin artırılması yönünde yapılan vurguların da neticesinde,⁵ konu yüksek din öğretiminin mahiyeti ve geliştirilmesine ilişkin tartışmalarda da sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.⁶ Bu durum, sadece ilahiyat fakültelerinin müfredatlarının değil, öğrenci ve öğretilerinin de özellik ve yeterliklerinin detaylı bir şekilde incelenmesine neden olmuştur. Bu araştırmalarda özellikle öğrencilerin ilahiyat fakültelerinden mezun olduktan sonra, temel istihdam alanları arasında olan din görevliliği ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) öğretmenliği alanlarındaki yeterlikleri ne ölçüde karşılayabildikleri sorusunun yanıtı aranmıştır.⁷ İlahiyat fakültesinde okuyan öğrenciler üzerine yapılan çalışmalar dikkat çeken sonuçlar ortaya koymuştur. Bun-

si, No.2, 1998, s. 45-49) isimli çalışması, Cemil Oruç'un din eğitiminin bireysel fonksiyonlarını da konu edindiği "Din Eğitiminin Hedefleri" (Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XIII, No:1, 2008, s. 259-269) isimli çalışmaları sayılabilir.

- ³ Ayşegül Korkmaz, "Eğitimin Ekonomik Temelleri, Eğitim - Ekonomi İlişkisi, Eğitim Ekonomisi", *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Leyla Küçükahmet, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, s. 95-96.
- ⁴ Aynı zamanda eleştirilen bu husus, yüksek din öğretiminin yeniden yapılandırılması ile ilgili tartışmaların da merkezinde yer almaktadır. Konuya ilişkin yapılan tartışmalar hakkında bilgi edinmek için bkz. M. Şevki Aydın, "İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu", *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu*, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 19-25.
- ⁵ 2007 yılında Yükseköğretim Kurulu'nun hazırladığı yüksek öğretim stratejisini belirlemeye yönelik raporda, eğitim düzeyinin yükseltilmesinin nüfusun işgücüne katılım oranının artması ve dolayısıyla da ülkemizin kalkınması üzerindeki etkileri özellikle vurgulanmaktadır. Bkz. *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi*, Ankara, Yükseköğretim Kurulu, 2007, s. 38-39.
- ⁶ Konu, pek çok sempozyum ve konferansta ele alınmıştır. Bunlar arasında özellikle *Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu'nda* (16-17 Ekim 2003) (Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004) konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.
- ⁷ Örn. Abdulkadir Çetin, *Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri* (Elazığ- Erzurum - Malatya- Urfa Örneği), yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya, 2005; Süleyman Akyürek, "Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XI, No:1, 2005, s. 175-192; Ahmet Koç, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Çalışma", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIII, No:2, 2009, s. 131-174.

lardan bir tanesi, 1990'lı yıllardan itibaren ilahiyat fakültesi öğrencilerinin cinsiyet oranlarında meydana gelen değişimdir.⁸

Günümüzde bazı ilahiyat fakültelerinde %70'lere yükselen kız öğrenci oranları, uzun vadede ilahiyat mezunlarının istihdam alanlarını da etkileyeceği benzetilmektedir. Bu durum da doğal olarak uzun vadeli eğitim politikalarının geliştirilebilmesi için mevcut durumun detaylarıyla incelenmesini zorunlu hale getirmektedir.

İlahiyat fakülteleri öğrencilerinin cinsiyet oranlarında meydana gelen bu değişimi yüksek din öğretimi ve istihdam ilişkileri çerçevesinde ele alan çalışmamız da işte bu ihtiyaçtan yola çıkarak, konunun tarihi alt yapısı hakkında temel bilgiler vererek günümüzdeki mevcut duruma ışık tutmayı hedeflemektedir. Büyük oranda istatistikî verilere dayalı olan böyle bir çalışmanın hazırlanmasının gelecekte hazırlanacak eğitim politikalarının belirlenmesine de katkıda bulunacağı düşünülmektedir.⁹

I. YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİ VE İSTİHDAM

Osmanlı'nın son döneminden itibaren üniversiter yapının içerisine dâhil edilen yüksek din öğretimi, Cumhuriyet dönemine kadar klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminin belkemiğini oluşturan medreselerde sürdürülmüştür. Medreseler, bu süreç içerisinde din işleri, yargı ve eğitim sisteminin devamlılığını sağlayan ulemayı yetiştiren temel kurumlar olarak faaliyet göstermişlerdir.¹⁰ XI. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan medreselerin kuruluş amaçlarından bir tanesi de devletin ihtiyaç duyduğu kadınları ve idarecileri yetiştirebilmektedir.¹¹ XVIII. yüzyıldan itibaren ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her kademesinde modernleşmeye yönelik

⁸ Özellikle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin istihdam alanlarına bakış açıları ile ilgili bilgi için bkz. Ramazan Buyrukçu, Safınaz Asri, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Din Hizmetlerine Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIX, No:2, 2007, s. 81-106 ve Adem Korukçu, "İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Din Eğitimine Bakışları", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.IX, No:21, 2011, s. 55-97.

⁹ Konu eğitim ve istihdam ilişkileri çerçevesinde ele alındığından ve bir durum analizi mahiyetinde olduğundan dolayı kadının din alanındaki üstlendiği/üstlenebileceği roller ile ilgili tartışmalar çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹⁰ Klasik dönem Osmanlı ilmiye teşkilatı hakkında detaylı bilgi için bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

¹¹ Ahmet Ocak, *Nizamiye Medreseleri*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Malatya, 1993, s. 206.

yapılan ıslahat faaliyetleri, kısa süre içerisinde eğitim alanında da etkisini göstermeye başlamıştır. Bir taraftan yapılan ıslahatlarla medrese sistemi yeniden şekillendirilirken,¹² diğer taraftan da yüksek din eğitimi, Darülfünun adı verilen ilk üniversite yapının çatısı altına alınmıştır.¹³ 1900 yılında Darülfünun'a eklenen Ulum-i Şer'iyye Şubesi, 1914'de çıkarılan Islah-ı Medâris Nizamnamesi'nin neticesinde medreselerin merkezi bir yapıya kavuşturulmasıyla kapatılmıştır.¹⁴ 1924 yılında ilan edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile yeniden ve bu sefer İlahiyat Fakültesi ismiyle açılmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesinde "*Maarif Vekâleti, yüksek diniyyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hizmet-i diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için de ayrı mektebler küşâd edileceği*" ifade edilmektedir.¹⁵ Böylece din alimlerini yetiştirmek amacıyla ilahiyat fakülteleri kurulurken, din görevlilerini yetiştirme sorumluluğu imam-hatip okullarına bırakılmıştır. Anlaşıldığı üzere Cumhuriyet döneminin ilk ilahiyat fakültesinin açılmasının nedeni aslen istihdam değil, din mütehasısları yetiştirmek olarak tanımlanmıştır. Ancak bu fakültenin ömrü kısa olmuş ve 1933 yılında yapılan üniversite reformu ile fakülte kapatılarak Edebiyat Fakültesi'ne bağlı İslam Tetkikleri Enstitüsü haline dönüştürülmüştür.¹⁶

İlahiyat Fakültesi'nin kapatılmasıyla beraber yüksek din öğretimi bir süre için kesintiye uğramış ise de, 1949 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır.¹⁷ Fakültenin kuruluşunun amacı "*din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için*

¹² Dönemde medrese sisteminin ıslahına yönelik yapılan çalışmalarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yaşar Sankaya, *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.

¹³ Darülfünun'da sürdürülen yüksek din öğretimi faaliyetleri ile ilgili bilgi için bkz. Zeki Salih Zengin, *Medreseden Darülfünun'a Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.

¹⁴ Nizamnamenin tam metni için bkz. Hamit Er, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülmülâfe Medreseleri*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003, s. 67-95.

¹⁵ "Tevhid-i Tedrisat Kanunu", kanun nr. 430, *Resmi Gazete*, 06.03.1340, 3/5, s. 322. Ayrıca, Tevhid-i Tedrisat kanunu ve uygulanması ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul, Dem Yayınları, 2004, s. 50-61.

¹⁶ Üniversite reformu sonucunda açılan İstanbul Üniversitesi'nde ilahiyat fakültesine yer verilmemesinin nedenleri ve Albert Malche'nin Darülfünun üzerine hazırladığı raporda ilahiyat fakültesine ayrılan yer ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Zengin, *a.g.e.*, s. 163-179.

¹⁷ Fakültenin kuruluşu ve tarihçesi için bkz. Münir Koştaş, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, 1989, s. 1-27.

lüzumlu şartları sağlamak ..."¹⁸ şeklinde formüle edilmesi, önceliğin yine ilahiyat alanında uzmanlar yetiştirmek olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, 1959'da ilk olarak İstanbul'da açılmaya başlanan Yüksek İslam Enstitüleri yüksek din öğretimi ve istihdam alanları arasındaki ilişki açısından çok önemli bir yere sahiptir. Din âlimlerinin yanı sıra din dersleri öğretmeni yetiştirme ve Diyanet İşleri Teşkilatı'na din elemanı yetiştirme amaçları için açılan bu kurumlar, 1982 yılında ülkemiz yüksek öğretiminin yeniden yapılandırılması esnasında İlahiyat Fakülteleri'ne dönüştürülmüştür.¹⁹ Kuşkusuz bu durum da ilahiyat fakültelerinin sadece din alimleri yetiştiren bir kurum olmanın yanı sıra öğretmenlik ve din görevliliği gibi istihdam alanları için eleman yetiştiren temel kurumlar haline dönüşmesinde etkili bir rol oynamıştır. Zaman içerisinde müfredatın istihdam alanları göz önünde tutularak yeniden şekillendirilmesi konusunda pek çok teşebbüste bulunulmuşsa da, günümüzde ilahiyat fakültelerinin istihdam alanları da göz önünde tutularak yeniden yapılandırılması hususu güncelliğini korumaktadır.²⁰

Yüksek öğretimde meydana gelen dönüşümlerden bağımsız bir şekilde ele alınamayacak olan bu durumun arkasında kuşkusuz pek çok neden yatmaktadır. Bu nedenler arasında en belirgin olanı, üniversitelerin fonksiyonlarında meydana gelen değişimlerdir. Sanayileşme geniş ölçekte gerçekleşmesi ile birlikte nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaç, üniversiteleri bu ihtiyacı karşılayacak temel kurumlar haline getirmiştir. Yine, bireysel ve toplumsal ihtiyaçların dolayısıyla da toplumsal rollerin değişmesi, üniversitelerin içerik ve hedeflerinin tekrar gözden geçirilmesine yol açarken; yüksek eğitim programlarına olan taleplerin artmasına da neden olmuş ve onları kitlesel eğitim kurumları haline getirmiştir.²¹ Yüksek öğretim kurumlarından mezun olanlarının sayılarında meydana gelen artış da, doğrudan veya dolaylı bir şekilde yeni istihdam alanlarının oluşması veya mevcut olanların yeniden şekillendirilmesi anlamına gelmiştir.

1963 yılından itibaren ülkemizin gelişmesine yönelik stratejileri tanımlayan 5 yıllık kalkınma planlarının büyük bir bölümünde de bu nok-

¹⁸ Koştaş, a.g.m., s. 8.

¹⁹ Yüksek İslam Enstitüleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öcal, *20. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Bursa, 2010, s. 345-360.

²⁰ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Adem Korukçu, "Yaygın Din Eğitiminde İlahiyat Fakültelerinin Yeri ve Önemi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.VIII, No:20, 2010, s. 99-122.

²¹ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985, s. 59.

tadan hareketle yüksek öğretim ve istihdam alanları arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde kurulması gerekliliği dile getirilmektedir.²² İşgücünün niteliğinin artırılması ile ilişkilendirilen bu konu, özellikle Avrupa Birliği'ne giriş süreci ile birlikte gündeme daha sıklıkla getirilir olmuştur. Konu, Yüksek Öğretim Kurumu'nun 2007 yılında hazırladığı Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi raporunda da dile getirilerek eğitim düzeyinin yükselmesi ile istihdam edilebilirlik arasındaki doğru orantıya dikkat çekilmiş ve bu durumda üniversitelerin üzerine düşen görevler tartışılmıştır.²³

Anlaşıldığı üzere, günümüzde mezunlara ekonomik açıdan yeni imkânlar sunmanın ötesinde onların toplumsal statülerinin de belirleyicisi konumuna gelen yüksek öğretim programlarına taleplerin her geçen gün daha da artması diğer bir hususu gündeme getirmektedir.²⁴ Bu da, sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi için mezunların artan sayı ve niteliklerine paralel bir şekilde istihdam alanlarının geliştirilmesi ve şekillendirilmesi gerektiğidir. Bununla beraber, geçtiğimiz yüzyılda özellikle istihdam alanlarının şekillenmesinde rol oynayan önemli faktörlerden bir diğeri, bu çalışmanın da odak noktasını oluşturan cinsiyet oranlarındaki değişimlerdir.

II. YÜKSEK ÖĞRETİM, KADIN ve İSTİHDAM

Tanzimat dönemi ile tartışılmaya başlanan kadın eğitimi, Cumhuriyet döneminde kadınların kamusal alanda yer almalarının artmasıyla

²² Örn. II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), s. 170; III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), s. 723; IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), s. 28-29; V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), s. 145; VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), s. 295; VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995-1999), s. 28. Bu dönemde üniversiteye giriş sınavlarında meydana gelen yığılmaların önlenmesi amacıyla ara insan gücünün yetiştirilebilmesi amacıyla yükseköğretim öncesinde ve ortaöğretim kademesinde yoğun şekilde faaliyet gösteren özel dershanelerin mesleki ve teknik eğitime yönelmeleri ve uygun olanların ortaöğretim ve yükseköğretim kurumu oluşturmalarının destekleneceğinin ifade edilmesi önemlidir. Bu durum, giderek artan yükseköğretim talebinin bir taraftan işgücü kalitesini yükseltirken, ara iş gücünün yetiştirilmesinde meydana getirebileceği sorunlara işaret etmesi açısından önemlidir. İlerleyen yıllarda yayınlanan Kalkınma Planları'nda da dile getirilmektedir. Dokuzuncu ve son Kalkınma Planı'nda eğitim-istihdam arasındaki ilişkinin yeterince kurulamadığından şikayet edilmektedir. Bkz. XIX. Kalkınma Planı (2007-2013), s. 37.

²³ Türkiye'nin Yüksek Öğretim Stratejisi, s. 38 vd.

²⁴ Bikas C. Sanyal, *Higher Education and Employment: An international Comparative Analyses*, UNESCO, 1987, s. 1.

beraber hararetle tartışılan konulardan bir tanesi haline gelmiştir.²⁵ İlk defa 1914'te İnâs Darülfünunu'nun açılmasıyla yüksek öğretime kabul edilen kadınlar,²⁶ pek çok alanda olduğu gibi zaman içerisinde eğitim alanında da aktif rol oynamaya başlamışlardır.²⁷ Kentleşme oranlarının artması, eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması, yüksek öğretimin hayat standartlarını arttırmadaki rolü gibi faktörler bu durumda etkili olmuştur.²⁸

Günümüze gelindiğinde ise, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2010 yılı verilerine göre ülkemiz nüfusunun %50,4'ü oluşturan kadınların %8'i (2.064.617) ve %49,6'sını oluşturan erkeklerin ise %12'si (2.981.085) yüksek okul veya fakülte mezunudur.²⁹ Bu rakamlar, ülke genelindeki yüksek öğretim mezunlarının azlığının dışında, kadın ve erkeklerin yüksek öğretime katılımlarındaki oranların birbirine yakınlığını da göstermektedir. Yine, 2010-2011 tarihli ÖSYM'nin açıkladığı Yüksek Öğretim İstatistikleri'nde Türkiye genelinde üniversiteye yeni kayıt olan öğrencilerin cinsiyet oranlarının birbirine yakınlığı (kız = %46,6, f=389.044; erkek = %53,4, f=446.871) bu durumu doğrular niteliktedir.³⁰ Kadınlar arasında eğitim ve istihdam arasındaki ilişkiye bakıldığında da ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır.

²⁵ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz. Ayşe Zişan Furat, "Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitime Getirilen Yenilikler", *Cumhuriyet'in Kuruluşunun 80. Yılı Paneli (18 Aralık 2003)*, İstanbul, 2004, s. 65-76.

²⁶ İnâs Darülfünunu ile ilgili bkz. Bahar Baskın, "II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnâs Darülfünunu", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XXXVIII, 2008, s. 89-123.

²⁷ Ülkemizde kadının statüsüyle ilgili yaşanan değişimler hakkında bkz. Fahri Kayadibi, "Eğitimde Kadının Önemi", *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.II, No:16-17-18, 1999, s. 95-113; Figen Ereş, "Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.XIX, 2006, s. 40-52.

²⁸ Yükseköğretime katılımla ilişkili sosyo-kültürel etkenler konusunda bkz. C. Ergin Ekinci, "Bazı Sosyoekonomik Etmenlerin Türkiye'de Yükseköğretime Katılım Üzerindeki Etkileri", *Eğitim ve Bilim*, C.XXXVI, No:160, 2011, s. 281-297.

²⁹ Veriler nüfusun 18 yaş üstü olan 45.928.801'lik kesiminden hareketle hesaplanmış ve TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)'in ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) sonuçlarından çıkarılmıştır. Konuya ilişkin verilerin tümü için bkz. http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_cinsiyet_yasgrp_egitim_top.RDF&p_xkod=egitim_kod&p_yil=2010&p_dil=1&desformat=html (son erişim tarihi 26.01.2012).

³⁰ 2010-2011 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, ÖSYM, <http://www.osym.gov.tr/belge/1-12654/2010-2011-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri.html>, (son erişim tarihi 26.01.2012).

Ülkemizde büyük oranda XX. yüzyılın başındaki savaşlar sonucu işgücünü oluşturan erkek nüfusun azalması sonucu bir zorunluluk olarak iş hayatında görülmeye başlayan kadınların işgücüne aktif katılımı ancak 1950'lerden sonra gerçekleşmiştir. Hızla artan kentleşme, eğitim imkânlarının geliştirilmesi ve ekonomik zorunluluklar gibi pek çok neden bu durumda etkili olmuştur.³¹ İş alanlarındaki rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde ise kadınların istihdama katılımı, ülkemiz de dâhil olmak üzere, pek çok ülkede öncelikli hedefler arasında sayılmaktadır.³²

Konu eğitim açısından ele alındığında ise, kadınların eğitim oranları ve istihdama katılımları arasında da benzeri bir şekilde doğru bir oranın bulunduğu anlaşılmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2010 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde yüksek öğretim mezunu olan 2.130.000 kadının %71'i işgücüne katılırken, bu oran lise ve dengi meslek okulu mezunlarında %39,8, genel lise mezunlarında ise %30,4'e düşmektedir.³³ Dolayısıyla, genel bir ifadeyle, kadınların eğitim seviyeleri arttıkça istihdam alanlarına ve bunun bir neticesi olarak da sosyal entegrasyona katılım oranlarının arttığı görülmektedir. Konu, yüksek din öğretimi açısından ele alındığında ise aşağıda görüleceği üzere farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

III. YÜKSEK DİN ÖĞRETİMİNDE DEĞİŞEN CİNSİYET ORANLARI

Ülkemizde kız öğrencilerin yüksek din öğretimine katılımı, ilk defa 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin açılmasıyla gerçekleşmiştir.³⁴ 1953 yılında fakültenin ilk mezunları arasında 9 kız öğrenci bulunmaktadır.³⁵ 1982 yılında Yüksek İslam Enstitüleri'nin ilahiyat fakültelerine dönüştürülmesi³⁶ ve ilerleyen yıllarda açılan yeni ilahiyat fakülte-

³¹ Metin Berber, Burçin Yılmaz Eser, "Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz", "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.X, No:2, 2008, s. 3 vd.

³² Şerife Nihal Kapucu, *Kadınların İstihdama Katılımını Etkileyen Faktörler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara, s. 1.

³³ *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, 2010*, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2011, s. 22.

³⁴ 1924'te Darülfünun'a bağlı olarak açılan İlahiyat Fakültesi'nin öğrencileri arasında bir kız öğrenci bulunuyorsa da, devamsızlık nedeni ile kaydı silinmiştir. Konu hakkındaki detaylı bilgi için bkz. Zengin, *a.g.e.*, s. 124.

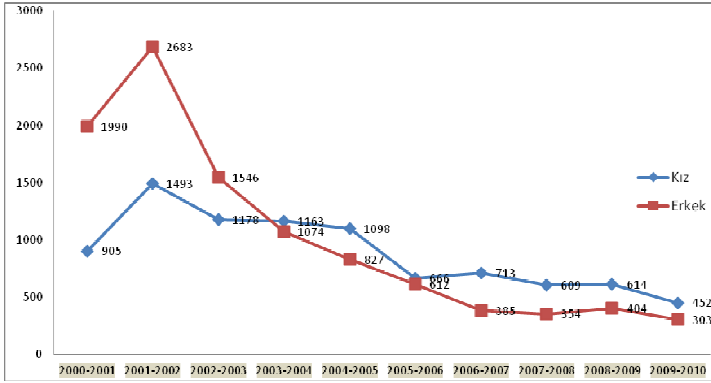
³⁵ Koştaş, *a.g.m.*, s. 14.

³⁶ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ayhan, *a.g.e.*, s. 468-470.

leriyle birlikte kız öğrencilerin sayısı da giderek artmış ve günümüzde pek çok fakültede erkek öğrencilerin sayılarını aşmıştır. 1983-1984 eğitim-öğretim yılında faal olan 8 ilahiyat fakültesine kaydolan toplam 1480 öğrenciden 228'inin (%15,40) kız ve 1252'sinin (%84,59) erkek; 2010-2011 eğitim öğretim yılında ise, eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren 26 ilahiyat fakültesine kaydolan 7038 öğrenciden 4107'sinin (%58,35) kız ve 2931'inin (%41,64) erkek olması, kızlar lehine değişen oranlar hakkında bilgi vermektedir.³⁷ Konumuzla yakından ilişkili olması hasebiyle, 2000-2001 ilâ 2009-2010 eğitim öğretim yılları arasında ilahiyat fakültelerinden mezun olan öğrencilerin sayılarına ilişkin hazırlanmış olan grafik aşağıda sunulmaktadır:³⁸

Grafik 1. 2000-2001 ilâ 2009-2010 Eğitim-Öğretim Yılları Arasında İlahiyat Fakültelerinden Mezun Olan Kız ve Erkek Öğrencilerin Sayıları

³⁷ Söz konusu veriler, ÖSYM tarafından yayımlanan *1883-1884 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri* (Ankara, ÖSYM, 1983) ve *2010-2011 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri* (Ankara, ÖSYM, 2011) isimli çalışmalardan araştırmacı tarafından tarama yapılarak elde edilmiştir. Çalışmanın sınırlarını aşmamak amacıyla ilahiyat fakültelerine kaydolan öğrencilerin senelere göre dağılımı ile ilişkili tabloya yer verilmemiştir. Ancak, 1983 yılından itibaren yıllık olarak tutulan Yükseköğretim İstatistikleri'nden öğrenci sayılarının fakültelere göre dağılımı konusunda bilgi edinmek mümkündür. Öğrenci sayısının yıllara göre değişiminin takip edilmesi ve bu durumun altında yatan nedenlerin incelenmesi başlı başına bir çalışmanın konudur. İleride bu veriler üzerinden bir analiz yapılması ile sosyo-kültürel etkenlerle coğrafi koşulların cinsiyet dağılımının değişimi üzerindeki etkileri konusunda önemli bulgular ortaya çıkacaktır. Örneğin 1987-1990 yılları arasında ilahiyat fakültelerindeki kız öğrencilerin sayılarında önemli ölçüde düşüş yaşanmıştır. Bu durum, dönemde kız öğrencilerin sayısına uygulanan kota ile ilişkili olmalıdır. Bkz. 1987-1990 yılları arasında yayınlanmış *Yükseköğretim İstatistikleri* (Ankara, ÖSYM, 1988-1991).

³⁸ Verilerin rahat bir şekilde takip edilebilmesi amacıyla böyle bir sınırlandırılma yapılmasına karar verilmiştir. Grafik, 1983-1984 öğretim yılından itibaren yayınlanan *Yüksek Öğretim İstatistikleri*'nden elde edilen veriler aracılığı ile hazırlanmıştır ve sadece ilahiyat fakültelerini (ikinci öğretimler dâhil) kapsamaktadır.

Yukarıdaki grafik, mezun olan kız ve erkek öğrencilerin oranlarının değişimini açık bir şekilde göstermektedir. 2000-2001 yılı mezunlarının %31,26'sını (f=905) kız öğrenciler oluştururken, 2009-2010 yılına gelindiğinde bu oranın %59,87'e (f=452) ulaştığı anlaşılmaktadır. Kız öğrencilerin lehine rakamlarda meydana gelen bu değişimin arka planında 1997 yılında 8 yıllık kesintisiz eğitime geçiş ile İmam-Hatip Liseleri'nin orta sınıflarının kapatılmasının, akabinde de meslek lisesi mezunlarına üniversiteye giriş sınavında katsayı uygulamasına geçilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.³⁹ Bu düşünceyi, imam hatip lisesi öğrencilerinin oranları da doğrulamaktadır. Mamafih, 1989-1990 öğretim yılında imam hatip liselelerinde okuyan öğrencilerin %24,9'u kız iken, 2010-2011 yılında bu oran %52,2'e çıkmıştır.⁴⁰ Her ne kadar 2011 yılından itibaren katsayı uygulamasının kaldırılmasıyla beraber bu oranların değişeceği konusunda bir öngörüde bulunmak mümkünse de, bu oranların katsayı uygulamasından önce mevcut olan %30'luk kız öğrenci oranlarından aşağıya inmeyeceği de açıktır.⁴¹ Bu durum da doğal olarak mezun olan ve olacak kız öğrencilerin çalışma alanları ve hangi alanlarda istihdam edilebileceği konusunda yapılacak çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

IV. İLAHİYAT FAKÜLTESİNDEN MEZUN KIZ ÖĞRENCİLERİN İSTİHDAM ALANLARI

Din öğretimini sadece istihdam merkezli olarak tanımlamak, alanın mahiyetini daraltacak bir takım çıkarsamalara sebebiyet verebilecekse de, yapılan araştırmalar istihdam konusunun öğrenciler açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmalarda elde edilen bulgular, öğrencilerin

³⁹ Yapılan araştırma neticesinde 1998-1999 eğitim öğretim yılında ilahiyat fakültelerine kayıt yaptıran kız öğrencilerin oranının %38,3 iken, 1999-2000'de %48,8; 2000-2001'de %57,5; 2001-2002'de %58; 2002-2003'de %52,2; 2003-2004'te %64,7; 2004-2005'te %60,6; 2005-2006 ve 2006-2007'de %58,1; 2007-2008'de %64,8; 2008-2009'da %68,8; 2009-2010'da %63,2 ve 2010-2011'de %58,4 olduğu tespit edilmiştir. Bu bilgiler 1983-1984 öğretim yılından itibaren yayınlanan Yüksek Öğretim İstatistikleri'nden elde edilen veriler aracılığı ile hazırlanmıştır.

⁴⁰ Mustafa Öcal, *Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, İstanbul, 2011, s. 176.

⁴¹ Örn. 1996-1997 yılında mezun olan kız öğrencilerin oranı %23,11; 1997-1998'de %25,58; 1998-1999'da %32,66 ve 1999-2000 yılında %32,58'dir. (Bu bilgiler 1996-2000 yılları arasında Yüksek Öğretim İstatistikleri'nden elde edilen veriler aracılığı ile hesaplanmıştır). Aslında, geçtiğimiz yüzyılda yaygınlaşan eğitim olanaklarıyla kız öğrencilerin ilahiyat eğitimine katılımı tüm dünyada giderek artmıştır. Bu konuda, özellikle Hıristiyan dünyasında pek çok kilise yeni politikalar geliştirmiş ve kadınların dini hayata katılımı ve liderliği konusunda önemli ölçüde bir dönüşüm meydana gelmiştir. Bkz. Catherine Wessinger, *Religious Institutions and Women's Leadership. New Roles inside the Mainstream*, California, University of California Press, 1996.

büyük bölümünün mezuniyet sonrası çalışmak istedikleri ve hatta istihdam konusunun fakülteyi tercih etmelerindeki temel nedenler arasında olduğunu göstermektedir.⁴²

Mevcut olasılıklar değerlendirildiğinde ilahiyat fakültesi mezunu kız öğrencilerin kendi alanlarıyla ilgili üç temel istihdam alanına sahip oldukları anlaşılmaktadır.⁴³ Bunlar; Diyanet İşleri Başkanlığı'nda idari veya dini görevlerde bulunmak, pedagojik formasyon eğitimi olarak orta-öğretim kurumları ve imam hatip liselerinde öğretmen veya İlahiyat fakültelerinde akademisyen olarak çalışmaktır.⁴⁴ Öğrencilerin bu istihdam alanlarına yönelik bireysel tercihleri ve bu tercihleri şekillendiren nedenleri incelemek çalışmamızın kapsamı dışında kaldığından, burada sadece kız öğrencilerin hangi istihdam alanlarına ne ölçüde katıldıkları konusunda istatistikî bilgi vermekle yetinilecektir.⁴⁵

A. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)

Ülkemizde yaygın din eğitimi alanındaki faaliyetleri yürüten temel kuruluş olan Diyanet İşleri Başkanlığı, ilahiyat fakültesi mezunlarına da en geniş istihdam alanları sunan kurumdur.⁴⁶ İlahiyat fakültesinden mezun olan öğrenciler gerekli sınavlardan başarılı oldukları takdirde, Başkanlık bünyesinde imam-hatiplik, müezzin-kayyımlik, Kuran Kursu öğre-

⁴² Korkmaz tarafından 2010 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin fakülteyi tercih nedenleri araştırılmış, uygulanan anket içerisinde yönlendirilen fakülteden mezun olunca çalışmayı isteme durumuna ilişkin soruya öğrencilerin %88,4'ü evet yanıtını vermiştir. Her ne kadar cinsiyet değişkenine göre sorunun yanıtı ele alınmamışsa da, ankete katılan 173 öğrencinin %70,5'inin bayan olması (f=122) sadece erkek öğrencilerin değil, kız öğrencilerin de aktif çalışma hayatına katılmayı düşündüklerini ortaya koymaktadır. Bkz. Mehmet Korkmaz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes İlahiyat Fakültesi Örneği", *Bilimname*, C.XVIII, No:1, 2010, s. 167-204.

⁴³ Bu çalışmada ele alınan istihdam alanları en yoğun şekilde tercih edilenlerdir. Kuşkusuz bu liste tüm alanları kapsamamaktadır.

⁴⁴ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Betül Acar Kavuk, *Türkiye'de Din Eğitimi Alanında Kadınların İstihdamı*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Van, 1998.

⁴⁵ İlahiyat lisans programları ve istihdam alanlarına ilişkin genel bir değerlendirme için bkz. Ahmet Koç, "İlahiyat Lisans" Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye'de Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozumunu (16-17 Ekim 2003)*, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 277-284.

⁴⁶ Bkz. "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", nr. 633, Resmî Gazete: 22.06.1965, sayı: 12038, Ayrıca konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonları", *Din Eğitimi Araştırmaları*, C.VIII, 2001, s. 37-54.

ticiliği, vaizlik, din hizmetleri uzmanlığı ve müftülük gibi alanlar ile çeşitli idari görevlerde çalışabilmektedirler.⁴⁷

Her ne kadar DİB'in kurulmasından itibaren kadınlar başkanlık bünyesinde teorik olarak çalışma imkânı bulabilmişlerse de, teşkilat bünyesinde ilk kadın Kur'an Kursu öğreticisi 1940'lı yılların başında göreve başlamış; 2000'li yıllara kadar çok az oranda olan kadın görevlilerin sayısı ile görev, yetki ve sorumluluklarının artırılması konusunda bu tarihten sonra yoğun çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁴⁸ Tüm bunların neticesinde, günümüzde kadınlar Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği, Müftü Yardımcılığı, Kuran Kursları Müdürlüğü ve Uzmanlık gibi üst düzey pozisyonlar da dâhil olmak üzere pek çok alanda görev yapmaktadırlar.⁴⁹ DİB'de 2005-2010 yılları arasında görev yapan personelin cinsiyet durumlarına göre dağılımını gösterir bir tabloya aşağıda yer verilmiştir.⁵⁰

Tablo 1. 2005-2010 Yılları Arasında DİB'de Görev Yapan Personelin Cinsiyete Göre Dağılımı

YILLAR	Kadın		Erkek		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
2005	2.996	3,73	77.298	96,27	80.294	100
2006	3.071	3,85	76.736	96,15	79.807	100
2007	3.710	4,41	80.482	95,59	84.192	100
2008	3.622	4,36	79.409	95,64	83.031	100
2009	3.608	4,41	78.241	95,59	81.849	100
2010	3.742	4,45	80.415	95,55	84.157	100

⁴⁷ Atamalar ve meslekte yükseltmeler ile ilgili bkz. "Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin-Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği", Resmi Gazete: 23.12.2011, sayı: 28151; "Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği", Resmi Gazete: 26.10.2011, sayı: 28096.

⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar*, 2007-2009, Ankara, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 2009, s. 59.

⁴⁹ Sebil Sultan Pak, *Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya, 2010, s. 67-75.

⁵⁰ Sunulan veriler, Diyanet İşleri Başkanlığı Bilgi Yönetimi ve İletişim Daire Başkanlığı ile yapılan yazışmalar sonucunda 14.02.2012 tarihli e-mail ile tarafımıza gönderilmiş olan istatistikî bilgidir hareketle hazırlanmıştır.

Günümüzde özellikle ilahiyat fakültesinden mezun olan kız öğrenciler DİB’de istihdam edilme imkânı bulabiliyorlarsa da, tablo 1’de de görüldüğü üzere, erkek görevlilerle karşılaştırıldığında bu oran halen çok düşüktür. Bununla beraber, 2006 yılında DİB’de görev yapan kadın personelden %25,52’si (f=784) lisans mezunu iken; bu oran 2007’de %34,77’ye (f=1290), 2008’de %37,57’e, 2009’da %40,60’a (f=1465) ve 2010 yılında %42,11’e (f=1576) yükselmiştir.⁵¹ Umut verici bir gelişme olarak görülecek olan bu artış, yine de genel durum ile karşılaştırıldığında daha kat edilecek önemli bir yolun bulunduğunu göstermektedir. Kuran kursu öğreticisi olarak görev yapan kadınların sayılarında kısmi bir artış görülmekle beraber, bu durum henüz diğer görev alanlarına yansımamıştır.⁵² Oysa ki DİB, ilahiyat fakültesi mezunu kız öğrencilere istihdam alanları oluşturulmasının ötesinde, yüksek din öğretiminin öğrencilere edindirdiği bilginin halka ve özellikle de diğer kadınlara aktarılabilmesi, böylelikle de kadınların dini hayata aktif bir şekilde katılımını sağlayacak önemli imkânlara sahiptir. DİB’in 2012-2016 yıllarını kapsayan son stratejik planında dile getirilen “*Hizmet çeşidini ve verilmiş şeklini toplumun farklı kesimlerine hitap edecek şekilde arttırmak (Hedef 1.3)*” hedefi kapsamında kadın din görevlisi sayısını arttırmanın da zikredilmesi, gelecek açısından umut vericidir.⁵³

B. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)

Günümüzde ilahiyat fakültelerinden mezun olan kız öğrencilerin kendi alanlarıyla ilgili istihdam alanlarından ikincisi, MEB’e bağlı ortaöğretim kurumlarında *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* öğretmenliği ile imam-hatip liselerinde meslek dersi öğretmenliğidir. 1998-99 eğitim-öğretim yılından uygulanan yeni düzenlemeye göre, ilahiyat fakültelerinin ilahiyat lisans programından mezun olanların bu görevlerde bulunabilmeleri için pedagojik formasyon eğitimini başarı ile bitirmeleri gerekmektedir.⁵⁴ İla-

⁵¹ A.y. DİB ile yapılan yazışmalarda 2005 yılına dair benzeri bir veri bulunmadığı anlaşıldığı için 2006 yılından itibaren bulunan veriler ele alınmıştır.

⁵² A.y. 2010 yılında DİB’de görev yapan lisans mezunu kadınlardan 11’i Müftü Yardımcılığı, 1’i Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı, 69’u Eğitim ve Din Hizmetleri Uzmanı, 1’i Eğitim Görevlisi, 249’u Vaiz, 1204’a Kur’an Kursu Öğreticiliği kadrolarında görev yapmaktadır.

⁵³ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı 2012-2016*, http://www.diyanet.gov.tr/turkish/strateji/dokumanlar/diyanet_stratejik_plan.pdf, (son erişim tarihi: 30 Ocak 2012), s. 64.

⁵⁴ Halit Ev, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sistemi ve Din Öğretimi Alanına Öğretmen Yetiştirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXXIII, 2011, s. 25-26.

hiyat fakültesi öğrencilerine tanınan ikinci bir seçenek de fakülte bünyesinde çeşitli dönemlerde açılan pedagojik formasyon kurslarıdır.⁵⁵ MEB'de 2005-2011 yılları arasında görev yapan Ortaöğretim DKAB ve İHL/AİHL meslek dersi öğretmenlerine dair istatistik aşağıda sunulmaktadır. Tablo genel bir fikir sunması açısından aşağıda verilmiştir:⁵⁶

Tablo 2. 2005-2011 Yılları Arasında Görev Yapan Ortaöğretim DKAB ve İHL/AİHL Meslek Dersi Öğretmenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kadın		Erkek		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (Ortaöğretim)	1255	18,17	5651	81,83	6906	100
İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri	863	19,13	3648	80,87	4511	100
İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri (Arapça)	17	29,82	40	70,18	57	100

Yıllara dağılımı konusunda teknik sıkıntılar içerdiğinden dolayı tablodaki bilgilere ihtiyatla bakılması gerekiyorsa da, yine de kadın öğretmenlerin sayısının erkeklere nazaran çok geride kaldığı anlaşılmaktadır. Kavuk'un verdiği rakamlara göre de 2008 yılında Ortaöğretim DKAB öğretmenliği yapan kadın öğretmenlerin sayısının 188, imam hatip lisesi meslek dersi öğretmenliği yapanların ise 334 olması, oranların kadınların aleyhinde oldukça düşük rakamlarda olduğunu göstermektedir.⁵⁷ İleride MEB'den istatistiklerin yıllara göre dağılımı konusunda bilgi edinilebildiği takdirde çok daha net bir takım sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

⁵⁵ Bu kurslara devam veya kursları tamamlayanlar konusunda kesin bir bilgi vermek mümkün değildir. Mamafih, kısa sürelerde konu üzerine yeni düzenlemeler yapılmaktadır.

⁵⁶ Tablo, 28.12.2011 tarihinde başlanan yazışmalarda yazılan bilgi talebine cevap olarak 27 Şubat 2012 tarihli e-mail ile MEB tarafından gönderilen bilgiyi havidir. Daha önce irtibata geçilen Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, istatistikî bilgilerin merkezde toplandığı gerekçeyle talebimize yanıt vermemiş ve bu nedenle MEB Strateji Geliştirme Müdürlüğü'nden bilgi talebinde bulunulmuştur. Bu talep üzerine MEB tarafından sadece konuya ilişkin cinsiyet dağılımını gösterir bir tablo gönderilmiştir. 2005 yılından itibaren yayınlanmış olan Milli Eğitim İstatistikleri söz konusu öğretmenlerin cinsiyet dağılımlarına dair bilgi içermediklerinden ve konuya ilişkin daha önce yapılan çalışmalarda da benzeri bir istatistikle karşılaşılmadığından dolayı konu hakkında genel bir fikir sunması açısından çalışmaya eklenmiştir.

⁵⁷ Kavuk, a.g.t., s. 65.

C. İlahiyat Fakülteleri

İlahiyat fakültelerinden mezun olan kız öğrencilerin alanları ile ilişkili istihdam alanlarından bir diğeri üniversitelerdir. Kız öğrenciler akademik kariyer yaparak ilahiyat fakültelerinde öğretim görevlisi veya öğretim üyesi olarak çalışma imkânı bulabilmektedirler.⁵⁸ 1949 tarihinde kurulan Ankara İlahiyat Fakültesi'ne yukarıda da dile getirildiği üzere kız öğrenciler alınmaya başlanmışsa da, ilahiyat fakültelerinde öğretim üyesi olarak çalışan bayanların sayıları gözden geçirildiğinde durumun pek de umut verici olmadığı anlaşılmaktadır. Tablo 3'te 2000 yılından itibaren ilahiyat fakültelerinde görev yapan kadın akademisyenlerin sayıları ve erkek öğretim üyelerine göre oranları sunulmaktadır.

Tablo 3. 2000-2011 Tarihleri Arasında İlahiyat Fakültelerinde Görev Yapmış Kadın ve Erkek Öğretim Görevlilerinin Sayı ve Oranları⁵⁹

	Kadın		Erkek		TOPLAM	
	f	%	f	%	f	%
2000-2001	42	3,9	1044	96,1	1086	100
2001-2002	37	3,4	1067	96,6	1104	100
2002-2003	44	3,9	1087	96,1	1131	100
2003-2004	46	4,0	1104	96,0	1150	100
2004-2005	41	3,6	1103	96,4	1144	100
2005-2006	46	4,1	1066	95,9	1112	100
2006-2007	45	4,3	1000	95,7	1045	100
2007-2008	53	4,8	1046	95,2	1099	100
2008-2009	50	4,6	1039	95,4	1089	100
2009-2010	59	5,3	1060	94,7	1119	100
2010-2011	69	5,7	1133	94,3	1202	100

⁵⁸ Benzeri imkânlar diğerk fakülteler için geçerli ise de, konuya ilişkin istatistikî bilginin mevcut olmaması bu fakültelerde görev yapan ilahiyat mezunu kadınlar hakkında çok kısıtlı bir takım bilgilere sahip olmamıza neden olmaktadır. İlerleyen yıllarda ilahiyat fakültesi mezunları ile ilgili bir dernek veya benzeri bir kurumun çatısı altında mezun takip sisteminin kurulması durumunda ancak bu konu hakkında yorum yapmak mümkün olabilecektir.

⁵⁹ Tablo, 2000-2011 tarihleri arasında yayımlanan *Yüksek Öğretim İstatistikleri*'nden elde edilen veriler aracılığı ile hazırlanmıştır (Ankara, ÖSYM, 2000-2010).

Tablo 3'ten de anlaşıldığı üzere zaman içerisinde kadın öğretim görevlilerinin sayılarında çok az da olsa bir artış bulunmaktadır. Bununla beraber, 2010-2011 tarihinde resmi olarak açık bulunan 29 ilahiyat fakültesinde toplam 69 kadın akademisyenin çalışması, daha önce zikredilen kız öğrenci oranları göz önünde tutulduğunda son derece düşük bir rakamdır. Kadın öğretim görevlilerinin kadrolarına göre dağılımına bakıldığında, bu kadroların daha çok araştırma görevliliği ve yardımcı doçentlik gibi akademik hayatın ilk aşamalarında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.⁶⁰ Veriler incelendiğinde ayrıca kadın öğretim görevlilerinin büyük oranda Felsefe ve Din Bilimleri ve İslam Tarihi ve Sanatları Bölümlerine bağlı anabilim dallarında görev yaptıkları da görülmektedir.⁶¹ Bununla beraber, Temel İslam Bilimleri Bölümü'ne bağlı ana bilim dallarında -az sayıda da olsa- kadın öğretim görevlilerinin çalışmaya başlaması, bu sayının ilerleyen yıllarda sayının giderek artacağını düşündürmektedir. Diğer taraftan 2006 yılından itibaren Eğitim Fakülteleri'nde açılan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği bölümleri de kadınların akademik hayata katılmaları için yeni bir imkân oluşturmaktadır.⁶²

Bölüm içerisinde sunulan verilerden anlaşıldığı üzere, din eğitimi ile ilgili alanlarda kadınlar günümüzde artan bir şekilde istihdam edilmektedirler. Söz konusu alanlar doğrudan ilahiyat fakültesi mezunlarının istihdamlarına ilişkin alanlar olduğundan dolayı yüksek din öğretimi ve istihdam alanları arasındaki ilişkiye dair çıkarsamalar yapmak mümkündür. Bununla beraber, ilahiyat fakülteleri ile diğer fakültelerin mezunlarının istihdam imkânlarının karşılaştırılması ele alınmayı bekleyen bir husustur. Bu şekilde, farklı alanlardan mezun olan kız öğrencilerin hangi

⁶⁰ Örneğin 2010-2011 eğitim öğretim yılında ilahiyat fakültelerinde çalışan kadın öğretim görevlilerinin sadece 2'si profesör kadrosunda, 4'ü doçent, 17'si yardımcı doçent, 6'sı öğretim görevlisi, 1'i okutmak, 1'i uzman ve 38'i araştırma görevlisi kadrosunda görev yapmaktadır. Bkz. *2010-2011 Yüksek Öğretim İstatistikleri*, Ankara, ÖSYM, 2011, s. 442-443.

⁶¹ A.y. Örneğin 2010-2011 eğitim öğretim yılında ilahiyat fakültelerinde görevli olan kadın öğretim görevlilerinin bölümlere göre dağılımına göre; İlahiyat fakültelerinde görevli toplam 69 kadın öğretim görevlisinin 3'ü İlahiyat, 2'si Tefsir, 3'ü Hadis, 4'ü İslam Felsefesi, 5'i Kelam, 3'ü İslam Hukuku, 4'ü Dinler Tarihi, 9'u İslam Tarihi, 1'i Türk İslam Sanatları Tarihi, 10'u Din Eğitimi, 3'ü Din Sosyolojisi, 3'ü Din Psikolojisi, 3'ü Din Felsefesi, 1'i Mantık, 1'i İslam Mezhepleri Tarihi, 2'si Tasavvuf, 3'ü Arap Dili ve Belagati, 6'sı Türk-İslam Edebiyatı ve 3'ü Türk Din Musikisi anabilim dallarında çalışmaktadır.

⁶² Eğitim Fakülteleri'ndeki DKAB Öğretmenliği bölümleri ile ilgili bilgi için bkz. Zeki Salih Zengin, Asım Yapıcı, "İlköğretim Okullarındaki DKAB Dersleri İçin Öğretmen Yetiştirilmesi ve Eğitim Fakülteleri: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği", *Değer Eğitimi Dergisi*, C.IV, No:11, 2006, s. 129-134.

alanlarda daha geniş istihdam imkânları buldukları hakkında fikir edinilmesi de sağlanacaktır.

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yukarıda verilen istatistiklerden anlaşıldığı üzere, günümüzde ilahiyat fakültelerinin öğrencilerinin büyük bir bölümünü kız öğrenciler oluşturmaktadır. 2011 yılında üniversite sınavına girişteki katsayı uygulamasının kaldırılmasıyla beraber bu oranların azalması muhtemelse de, %30'ların altına inmeyeceği düşünülmektedir. Bu durum dünya genelinde kadınların yüksek öğretime, özellikle de yüksek dini öğretime katılım oranlarının artışı ile paralel ise de, özellikle ülkemizde kadınların dini hayatta daha aktif roller üstlenmeye başlaması ile de yakından ilişkilidir. Kadınların yüksek din öğretime devam etme oranları artış göstermekle birlikte, istihdamlarıyla doğru orantılı bir şekilde olmadığı da görülmektedir. Çalışmamızda sunulan istatistikî veriler bu husus ve arkasında yatan nedenler ile ilgili detaylı araştırmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Yine aynı veriler, yüksek din öğretimi politikalarının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi ve sonuçlarının hem bireysel hem de toplumsal açıdan faydalı kazanımlara dönüştürülebilmesi için mezunlar ve istihdam alanları arasındaki ilişkinin dengeli bir şekilde kurulması gerektiğine işaret etmektedir.

Araştırma esnasında elde edilen verilerle oluşturulan tablo ve grafiklerden, ilahiyat fakültesi mezunu kız öğrencilerinin kendi alanlarıyla doğrudan ilişkili olan din görevliliği, öğretmenlik ve ilahiyat fakültelerinde akademisyenlik alanlarında düşük oranlarda istihdam edildikleri anlaşılmaktadır. Oysa ki, her üç alan da sadece mezun olan kişinin istihdamı değil, aynı zamanda yüksek din öğretiminde edindiği bilgileri diğer insanlara aktarabileceği ve toplumda buna paralel bir şekilde statü kazanabileceği önemli imkân alanlarıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nun özellikle 2000 yılı sonrasında bayan personelin sayı, görev ve yetkilerinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunması bu açıdan umut vericidir. Özellikle son dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı'nun konuya ilişkin çalışmalarda bulunulması, ilerleyen yıllarda daha fazla sayıda kadın personelin bünyesinde görevlendirileceğine işaret etmektedir. Kuşkusuz bu durumun farklı bir boyutu da uzun vadede

ilahiyat fakültelerinin müfredatlarına yansiyacaktır. Özellikle uygulamalı din hizmetleri gibi alanlarla ilişkili derslerde, kız öğrencileri din görevliliğine hazırlayıcı konuların da içerilmesi bu açıdan faydalı olacaktır. Keza, MEB bünyesinde özellikle İmam Hatip Liseleri'nde meslek dersleri veren kadın öğretmenlerin oranlarının düşüklüğü MEB'in bu konuda özellikle çalışmalar yapması gerektiği sonucunu da ortaya çıkarmaktadır.

İlahiyat fakülteleri ise din görevliliği ve öğretmenlik alanlarına nazaran daha geri planda kalmaktadır. Özellikle akademik hayatın ilk safhaları olarak kabul edilen araştırma görevliliği ve öğretim görevliliği gibi kadrolarda görev alan kadınların sayısı, kadro seviyeleri yükseldikçe azalmaktadır. Bu durum araştırılmayı bekleyen pek çok faktörle ilişkili ise de, günümüzde ilahiyat fakültesine devam eden kız öğrencilerin sayılarındaki artış, kadın öğretim görevlilerinin sayısının arttırılmasını bir ihtiyaçtan çok zorunluluk haline dönüştürmektedir.

İstihdam konusu sadece maddi kazanç değil bireyin sosyal hayat içerisinde yer edinmesi ve toplumun bir parçası olması açısından ele alınmalıdır. Edindiği eğitim sayesinde toplumsal yaşantı içerisindeki statüsü de artan birey, toplumun dinamiklerini etkileyip ve dönüştürecek bir konuma gelebilmektedir. Kadınlar açısından düşünüldüğünde ise, yüksek din öğretiminden mezun olan kız öğrencilerin kendi alanları ile ilişkili istihdam alanlarında iş bulabilmeleri, hem sosyal entegrasyonlarının başarılı bir şekilde sağlanması hem de diğer kadınlara çok daha rahat ulaşarak edindikleri bilgileri onlara aktarabilme olanakları açısından önemli kazanımlar ortaya çıkaracaktır. Uzun vadeli eğitim politikalarının hazırlanmasında özellikle bu hususların göz önünde tutulması ve mevcut potansiyelelin kullanılması, gelecekte yüksek din öğretimi ve istihdam alanları arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir şekilde kurulabilmesini sağlayacaktır.

Kaynaklar

“Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, nr. 633, Resmi Gazete: 22.06.1965, sayı: 12038.

“Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği”, Resmi Gazete: 26.10.2011, sayı: 28096.

“Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, kanun nr. 430, *Resmî Gazete*, 06.03.1340, 3/5, s.322.

“Vaizlik, Kur’an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin-Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği”, Resmi Gazete: 23.12.2011, sayı: 28151.

1983-2011 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri, Ankara, ÖSYM, 1983-2011.

AKYÜREK, Süleyman. “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.XI, No:1, 2005, s.175-192.

AŞIKOĞLU, Nevzat Yaşar. “Toplumsal Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi” (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.II,1998, s. 45-49.

AYDIN, M. Şevki. “İlahiyat Lisans Programının Amaç Sorunu”, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu*, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 19-25.

AYHAN, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*, İstanbul, Dem Yayınları, 2004.

BASKIN, Bahar. “II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.XXXVIII, 2008, s.89-123.

BERBER, Metin, Burçin Yılmaz ESER. “Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz”, “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C.X, No:2, 2008, s. 1-16.

BİLGİN, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1990.

BULUT, Ramazan. "Okulda Din Öğretiminin Toplumsal Temeli ve İşlevleri", (*Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C.IV, No:1, 2011, s. 20-37.

BUYRUKÇU, Ramazan, Safinaz ASRİ. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Din Hizmetlerine Bakışı: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIX, No:2, 2007, s. 81-106.

ÇALIK, Taner. "Eğitimin Sosyal Temelleri", *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Leyla Küçükahmet, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

ÇETİN, Abdulkadir. *Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlikleri (Elazığ- Erzurum – Malatya- Urfa Örneği)*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya, 2005.

Diyanet İşleri Başkanlığı Stratejik Planı 2012-2016, http://www.diyaret.gov.tr/turkish/strateji/dokumanlar/diyaret_stratejik_plan.pdf, (son erişim tarihi: 30 Ocak 2012).

EKİNCİ, C. Ergin. "Bazı Sosyoekonomik Etmenlerin Türkiye'de Yükseköğretime Katılım Üzerindeki Etkileri", *Eğitim ve Bilim*, C.XXXVI, No:160, 2011, s. 281-297.

ER, Hamit, *Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde Darülhilafe Medreseleri*, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2003.

EREŞ, Figen. "Türkiye'de Kadının Statüsü ve Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.XIX, 2006, s. 40-52.

EV, Halit. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Sistemi ve Din Öğretimi Alanına Öğretmen Yetiştirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXXIII, 2011, s. 25-26.

FURAT, Ayşe Zişan. "Cumhuriyet Dönemi Kadın Eğitimine Getirilen Yenilikler", *Cumhuriyet'in Kuruluşunun 80. Yılı Paneli (18 Aralık 2003)*, İstanbul, 2004, s. 65-76.

Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, 2010, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2011.

Kadın ve Aileye Yönelik Çalışmalar, 2007-2009, Ankara, Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 2009.

KAPUCU, Şerife Nihal. *Kadınların İstihdama Katılımını Etkileyen Faktörler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara.

KAVUK, Betül Acar. *Türkiye’de Din Eğitimi Alanında Kadınların İstihdamı*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Van, 1998.

KAYADİBİ, Fahri. “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonları”, *Din Eğitimi Araştırmaları*, C.VIII, 2001, s.37-54.

_____. “Eğitimde Kadının Önemi”, *Kur’an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.II, No:16-17-18,1999, s. 95-113.

_____. “Üniversite Önündeki Yığıntının Neden ve Çözümü”, *Yeşil Bahçecik Dergisi*, C.II, No:8, 1995.

KOÇ, Ahmet. “İlahiyat Lisans” Programı ve Mezunlarının İstihdam Sorunları Üzerine Bazı Mülahazalar”, *Türkiye’de Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu (16-17 Ekim 2003)*, Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004, s. 277-284.

_____. “İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Yeterlikleri Üzerine Bir Çalışma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIII, No:2, 2009, s. 131-174.

KORKMAZ, Ayşegül. “Eğitimin Ekonomik Temelleri, Eğitim – Ekonomi İlişkisi, Eğitim Ekonomisi”, *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Leyla Küçükahmet, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

KORKMAZ, Mehmet. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Fakülteyi Tercih Nedenleri: Erciyes İlahiyat Fakültesi Örneği”, *Bilimname*, C.XVIII, No:1, 2010, s.167-204.

KORUKÇU, Adem. “İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Yaygın Din Eğitimine Bakışları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.IX, No:21,2011, s. 55-97.

_____. "Yaygın Din Eğitiminde İlahiyat Fakültelerinin Yeri ve Önemi", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.VIII, No:20, 2010, s. 99-122.

KOŞTAŞ, Münir. "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XXXI, 1989, s. 1-27.

OCAK, Ahmet. *Nizamiye Medreseleri*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı, Malatya, 1993.

ORUÇ, Cemil. "Din Eğitiminin Hedefleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIII, No:1, 2008, s.259-269.

ÖCAL, Mustafa. *20. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, Bursa, 2010.

_____. *Medresetü'l-Eimme ve'l-Huteba'dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, İstanbul, 2011.

PAK, Sebil Sultan. *Din Hizmeti Sunan Kadınların Çalışma Hayatındaki Konumu (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Sakarya, 2010.

SANYAL, Bikas C. *Higher Education and Employment: An international Comparative Analyses*, UNESCO, 1987.

SARIKAYA, Yaşar. *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul, İz Yayıncılık, 1997.

TEZCAN, Mahmut. *Eğitim Sosyolojisi*, Ankara, Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1985.

Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılandırılması ve Geleceği Sempozyumu'nda (16-17 Ekim 2003), Isparta, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004.

Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi, Ankara, Yükseköğretim Kurulu, 2007.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

UZUNYAYLA, Ferda. *Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Eğitim ve İstihdam Politikaları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

WESSINGER, Catherine. *Religious Institutions and Women's Leadership. New Roles inside the Mainstream*, California, University of California Press, 1996.

ZENGİN, Zeki Salih, Asım YAPICI. "İlköğretim Okullarındaki DKAB Dersleri İçin Öğretmen Yetiştirilmesi ve Eğitim Fakülteleri: Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği", *Değer Eğitimi Dergisi*, C.IV, No:11, 2006, s.127-154.

ZENGİN, Zeki Salih. *Medreseden Darülfünun'a Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi*, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2011.

